

НЕПРЯМА (ОПОСЕРЕДКОВАНА) МОДЕЛЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА КОРИННИХ НАРОДІВ: ДОСВІД СААМІ

INDIRECT (MEDIATED) MODEL OF REPRESENTATION OF INDIGENOUS PEOPLES: THE SAAMI EXPERIENCE

Опанасенко А.М., аспірант

Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті викладено результати порівняльного аналізу особливостей представництва корінного народу Саамі в країнах Фенноскандії. Надано історичну ретроспективу формування Саамі як окремого етносу, його розселення в межах місць традиційного проживання, а також особливостей взаємодії з іншими етносами у різних історичних контекстах. Виокремлено основні ознаки народу Саамі: описано мови Саамі на основі детальної класифікації, описано культурні особливості представників народу, а також традиційні промисли. Проаналізовано демографічні дані країн Фенноскандії щодо розселення народу Саамі з метою визначення впливу особливостей такого розселення на конкретні засоби та механізми реалізації прав Саамі як корінного народу. Висвітлено правові основи реалізації Саамі права на самовизначення та представництво власних інтересів. На основі аналізу положень нормативно-правових актів міжнародного та національного рівня визначено зобов'язання держав Фенноскандії щодо залучення представників народу Саамі до прийняття рішень, що впливають на права та інтереси цього народу. Виокремлено основні ретроспективні аспекти розвитку досліджуваного питання. Надано оцінку нинішній ситуації у сфері правового регулювання проблематики корінного народу Саамі, визначено основні тенденції, що впливають на подальше їх становлення та розвиток, зокрема процес підготовки та прийняття Північної Конвенції Саамі. Обґрунтовано основні шляхи здійснення народом Саамі впливу на державу як у межах власних представницьких інституцій, так і в процесі взаємодії із національними органами державної влади та місцевого самоврядування Норвегії, Швеції та Фінляндії. Досліджено невтішне становище Саамі спершу у СРСР, а наразі – у РФ, де історично проживає незначна частка цього народу, зокрема, у аспекті агресивної війни Росії проти України. Доведено актуальність досвіду реалізації права на самовизначення та представництво Саамі у аспекті необхідності врегулювання даного кола питань щодо крінних народів України: кримських татар, караїмів та кримчаків, особливо у аспекті закріплення правового статусу представницьких органів кримських татар: Меджлису Кримськотатарського Народу та Курултайа Кримськотатарського народу.

Ключові слова: Саамі, корінний народ, самовизначення, представництво, права людини, права меншин, права корінних народів, правова система, право, правове регулювання.

The article presents the results of a comparative analysis of the peculiarities of the representation of the indigenous Saami people in Fennoscandia. A historical retrospective of the formation of the Saami as a separate ethnic group, its resettlement within the limits of the places of traditional residence, as well as the features of interaction with other ethnic groups in different historical contexts is given. The main characteristics of the Saami people are highlighted: the Saami languages are described on the basis of a detailed classification, the cultural features of the people's representatives are described, as well as traditional livelihoods. The demographic data of the Fennoscandian countries regarding the resettlement of the Saami people were analyzed in order to determine the impact of the features of such resettlement on specific means and mechanisms for realizing the rights of the Saami as an indigenous people. The legal grounds for implementing Saami's right to self-determination and representation are highlighted. On the basis of the analysis of the provisions of both national and international legislation, the obligations of the Fennoscandian countries to include representatives of the Saami people in the decision-making affecting the rights and interests of the Saami people is determined. The main retrospective aspects of the development of the issue are identified. The study also provides an assessment of the current situation in the field of legal regulation of the issues of the Saami indigenous people and identifies the main trends affecting the further development in the aforementioned field, in particular the process of preparation and adoption of the Nordic Saami Convention. The main ways of implementing the Saami people's influence are described both in the framework of their own representative institutions and in the process of interaction with the authorities of Norway, Sweden and Finland. The disappointing situation of the Saami first in the USSR, and currently in the Russian Federation, where historically a small part of this people lives, is studied, in particular, in the aspect of Russia's aggressive war against Ukraine. The relevance of the experience of realizing the right to self-determination and representation of the Saami in terms of the need to settle this range of issues regarding the native peoples of Ukraine: Crimean Tatars, Karaites and Krymchaks, especially in the aspect of securing the legal status of representative bodies of the Crimean Tatars: the Mejlis of the Crimean Tatar People and the Qurultay of the Crimean Tatar People, has been proven.

Key words: Saami, indigenous people, self-determination, representation, human rights, minority rights, indigenous rights, legal system, law, legal regulation.

Ефективне представництво корінних народів потребує чіткого законодавчого врегулювання його процедури та особливостей. Відповідні процедури значною мірою різняться залежно від конкретної країни, законодавством якої передбачено особливий порядок представництва корінних народів, проте детальний аналіз практики подібного представництва дозволяє виокремити певні тенденції та розподілити представництво корінних народів на окремі моделі. Модель представництва, таким чином визначає основний спосіб реалізації відповідною групою корінного населення власного права на самовизначення та представництво.

Наразі основними моделями представництва корінних народів є пряма (безпосередня) та непряма (опосередкована). Варто одразу наголосити, що подекуди у окремо взятих країнах може превалювати одна модель, проте, у той самий час, інкорпоруючи окремі елементи іншої моделі представництва. Інколи ж, у одній державі можуть

одночасно співіснувати обидві моделі представництва корінних народів.

Першою із таких моделей є пряма модель представництва корінних народів, яка полягає у резервуванні за представниками корінного народу окремих мандатів для участі у роботі органів державної влади (здебільшого законодавчих) та місцевого самоврядування. Вибори представників на ці мандати відбуваються шляхом окремого голосування, правом брати участь у якому наділені особи, що є представниками відповідних груп населення. Такі вибори можуть відбуватися і як частина загальнонаціональних виборів, проте для цих груп населення, і як цілком окремі процедури волевиявлення, у яких представники корінних народів беруть участь на додаток до можливої участі у загальних виборах. Яскравим прикладом застосування прямої моделі представництва корінних народів є Нова Зеландія (маор. Aotearoa), де корінний народ Маорі має гарантоване представництво як у наці-

ональному парламенті держави, так і органах місцевого представництва, будучи таким чином залученим до процесу ухвалення рішень на усіх рівнях як окремий колективний суб'єкт права.

Іншою моделлю представництва корінних народів є непряма модель представництва корінних народів, яка полягає у створенні окремих представницьких органів (парламентів) корінних народів, які мають чітко визначений правовий статус та повноваження та представляють інтереси корінного народу у зносинах із органами державної влади та місцевого самоврядування держав. Особливістю цієї моделі є створення незалежних органів для представництва корінних народів, які формуються шляхом окремих виборів, у яких беруть участь представники корінних народів, які у той же час також беруть участь у загальнонаціональних та місцевих виборах на загальних засадах згідно чинного законодавства. Таким чином, система представницьких органів корінних народів виступає у формі свого роду окремої гілки влади, адже здебільшого ці органи не є складовою традиційних трьох гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової). Найпрогресивнішим наразі прикладом застосування непрямої моделі представництва є країни Фенноскандії: Фінляндія, Швеція та Норвегія (не плутати зі Скандинавією, до якої традиційно відносять Швецію, Норвегію та Данію), у яких система представництва та парламентаризму корінного народу Саамі надзвичайно розвинена та тісно переплетена між країнами, адже беззаперечний факт того, що Саамі є одним народом, що проживає в усіх трьох даних державах, визнається самими державами, а усі три парламенти Саамі плідно співпрацюють один із одним, утворюючи при цьому навіть наднаціональний орган – Раду Парламентів Саамі.

Виходячи із вищезазначеного, метою цієї публікації є аналіз особливостей представництва корінних народів за непрямою моделлю на прикладі країн Фенноскандії, визначення її особливостей та порядку реалізації народом Саамі свого права на самовизначення, а також похідними із самовизначення правами.

Задля кращого розуміння окремих аспектів тих чи інших заходів, спрямованих на забезпечення представництва Саамі варто спершу здійснити короткий аналіз цієї етнічної групи, особливостей її історії, зокрема, у аспекті місця народу в системі сучасного суспільства у країнах Фенноскандії та особливостей взаємодії із органами державної влади та місцевого самоврядування, а також представниками домінуючої (державотворчої) групи населення.

Саамі є фіно-угорським народом або навіть групою народів, які проживають на теренах північної Європи у регіоні, що традиційно зветься представниками даного народу Сапмі та наразі розподілений між північними адміністративно-територіальними одиницями Норвегії, Швеції, Фінляндії та Росії. Раніше Саамі також були відомі під назвою «лаппи», а їхня традиційна етнічна територія Лапландією, що поряд із традиційним оленярським промыслом Саамі значно вплинуло на формування свят та традицій Різдваного циклу серед народів, що практикують Християнство. В Україні ж щодо Саамі також побувала назва «лопарі». Вищезазначені етноніми завжди були екзонімами, адже власне Саамі ніколи їх щодо себе не вживали, а станом на сьогодні й взагалі вважаються пейоративними і вкрай небажаними до вжитку, асоціюючись із історичними несправедливостями, що були вчинені із цим народом.

Встановлення кількості Саамі є досить дискусійним питанням, оскільки окремі переписи населення Саамі не проводяться, а єдині більш-менш надійні дані щодо кількості представників народу базуються передусім на переписах населення держав проживання Саамі. Іншою проблемою може бути класифікація осіб, що мали предків-Саамі, які проте були асимільовані та втратили власну

мову та культуру, адже такі особи можуть досі ідентифікувати себе як Саамі, але можуть мати загальнодержавну національну та етнокультурну ідентичність. В окремих місцевостях Центральної Швеції, Норвегії та Фінляндії населення може бути нащадками асимільованих Саамі та зберігати про це часткову історичну пам'ять. Також дискусійною є належність до Саамі осіб, що мають часткове етнічне походження Саамі, ідентифікують себе як Саамі, проте не є носіями мови та культури, оскільки у даному випадку йдеться про визнання їх частиною спільноти самою спільнотою.

З вищезазначеного випливає очевидний факт, що сучасні оцінки кількості населення Саамі, завжди носитимуть суб'єктивний характер та можуть мати певні неточності. Офіційний веб-ресурс Швеції (<https://sweden.se/life/people/sami-in-sweden>), наприклад, оцінює кількість Саамі у 80 000 осіб, з яких щонайменше 20 000 проживають у Швеції, 50 000 – у Норвегії, 8 000 – у Фінляндії та 2 000 – у Росії. Дана інформація була опублікована 14 грудня 2015 року [1]. Якщо порівняти її із даними, які 1997 року навів у своєму дослідженні шведський науковець Йоган Еріксен, згідно яких 40 000–45 000 Саамі проживали у Норвегії, 17 000–20 000 – у Швеції, 5 000–6 500 – у Фінляндії та 2 000 – у Росії, доходимо висновку, що наразі спостерігається дещо повільна, проте позитивна тенденція щодо зростання кількості населення Саамі [2. с. 78].

Деякі оцінки чисельності Саамі можуть бути більш невтішними оцінюючи загальну кількість представників народу у 55 000–60 000, деякі ж мають тенденцію оцінювати кількість Саамі у 110 000–120 000 осіб. Слід також згадати, що близько 1 500 осіб у США під час перепису населення 2000 року вказали, що є етнічними Саамі. Цікавим фактом також є те, що Україна посідає п'яте місце серед країн світу за кількістю населення-етнічних Саамі, адже під час Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 136 громадян України зазначили, що є Саамі за походженням [3]. Враховуючи незначну кількість населення у порівнянні із загальним населенням держав, Саамі навіть у межах свого традиційного проживання складають меншість за винятком муніципалітетів Каутокейно та Карасйок у Норвегії та Утсйоки у Фінляндії

Саамі наразі не мають єдиної уніфікованої стандартної літературної мови, зрозумілої для носіїв усіх діалектів, проте наразі у межах мовного континууму виділяється 12 умовно окремих мов Саамі, які відповідно об'єднані у групу мов Саамі. Усі мови Саамі належать до фіно-угорської групи, яка разом із самодійською групою мов формує Уральську мовну сім'ю. Мови Саамі поділяються на дві підгрупи: Західну та Східну. Західна підгрупа поділяється на Південно-Східні мови Саамі: Південну Саамі та Уме Саамі, а також Північно-Східні мови Саамі: Піте Саамі, Луле Саамі та Північну Саамі. Східна підгрупа включає в себе Континентальні мови Саамі: Інарї Саамі, Кемі Саамі, Сколт Саамі, Аккала Саамі, Кайнуу Саамі та Півострівні мови Саамі: Кілдіні Саамі та Тер Саамі.

Наразі 3 мови Саамі класифіковані як вимерлі: Кемі Саамі (вимерла на початку 20 століття), Аккала Саамі (остання носійка мови, Марія Сергіна, померла 29 грудня 2003 року) та Кайнуу Саамі (вимерла на в кінці 18 – на початку 19 століття). Ще одна мова Саамі, Тер Саамі, має невизначений статус, адже станом на 2010 рік, згідно офіційних даних перепису населення, лишалося лише два її носія. Ситуація ускладнюється також тим фактом, що ця мова традиційно була поширена на території мурманської області російської федерації, яка й досі провадить агресивну асиміляційну політику, спрямовану на русифікацію корінних народів та національних меншин. Насправді ж, кількість носіїв даної мови може бути дещо вищою, адже достеменно відомо, що наразі у даному регіоні досі проживають етнічні Тер Саамі, які можуть мати певні успадковані залишкові знання мови.

Фінський мовознавець Тойво Іммануель Ітконен також довів, що раніше ареал поширення мов Саамі сягав півдня Фінляндії та Карелії, що випливає із назв топонімів відповідних місцевостей, запозичень із мов Саамі у південних діалектах фінської та карельської, а також згадках про Саамі в усній народній творчості фінів та карелів. Вісім інших мов Саамі мають окремі літературні варіанти із правописом та мають відповідні коди для свого представлення у серії міжнародних стандартів ISO 639-2.

Мови Саамі складають мовний континуум, не маючи чітких окреслених меж, що пояснюється, окрім іншого, кочовим способом життя частини Саамі (здебільшого оленярів). Взаємна зрозумілість зберігається у рамках двох підгруп, а також у разі межування мов одна із одною, далеко віддалені ж мови не є взаємно зрозумілими. Подібна ситуація дещо ускладнює комунікацію між представниками різних груп Саамі, адже, не дивлячись на те, що представники народу першочергово ідентифікують себе як Саамі та вважають Саамі єдиним народом, іноді не можуть між собою порозумітися через мовні відмінності. Посилиться існуючий бар'єр також фактом розділеності народу Саамі державними кордонами, оскільки окрім мов Саамі, усі їх носії володіють також державними мовами (норвезькою, шведською, фінською, російською), які також не є взаємно зрозумілими (окрім шведської та норвезької). Найбільш невтішною є ситуація російських Саамі, оскільки на відміну від більшості Саамі країн Фенноскандії, вони не володіють англійською, які мовою міжнародного спілкування.

Історія Саамі є досить маловивченою темою через відсутність надійних письмових джерел. Проте, достеменно відомо, що у 98 році н.е. римський історик Тацит вперше вжив термін «фени», описуючи племена, які були предками сучасних Саамі. Етнонім «фін» також вживався у скандинавських сагах та ісландських Еддах для позначення як племен, що у подальшому склали основу фінського народу, так і щодо племен, що склали основу народу Саамі, що свідчить про їхню тогочасну мовну та культурну спорідненість.

Наразі завдяки археологічним знахідкам достеменно відомо, що частина носіїв прото-уральської мови на початку II тисячоліття до нашої ери розпочала рухатися на північ вздовж річки Волга, сягнувши регіону Фінських Озер близько 1600–1500 року до н.е. Саме у цьому регіоні ці новоприбулі поселенці асимілювали місцеве населення, сформувавши етнокультурну основу народу Саамі. Давні мови регіону із часом вимерли, проте вони здійснили значний вплив на формування мови Саамі, яка й досі містить значну частку дофіно-угорського субстрату. Саме на берегах озер Онега та Ладога вперше виникли ідіоми, які можуть бути класифіковані як належні до групи мов Саамі. У подальшому ці прото-Саамі заселили усю територію сучасних Фінляндії, Карелії та Кольського півострова. Наприкінці I тисячоліття до нашої ери прото-уральські діалекти регіону остаточно розділилися на фінську та Саамі групу. На територію сучасного свого ж проживання Саамі остаточно прибули на початку нашої ери під тиском прото-фінів, які розповсюдилися територією Фінляндії та Карелії. На території сучасної Саамі прото-Саамі асимілювали місцеве прото-лапландське населення (культуру, що наразі умовно зветься «Комса» на честь гори у Північній Норвегії), проте, знову ж таки, поглинувши певну частку місцевого мовного субстрату. Саме разом із розселенням Саамі територією Північної Фенноскандії розпочався процес розділення групи мов Саамі на вищезгадані мови.

Таким чином, станом на початок I тисячоліття нашої ери, єдиною групою населення, із якою Саамі мали контакти були прото-фіни. Перші контакти Саамі із північно-германськими народами регіону (шведами та норвежцями) датуються Високим Середньовіччям (XI–XIII століття)

та були спричинені взаємним поступовим проникненням на територію сучасних центральних Швеції та Норвегії Саамі із Півночі та шведів з норвежцями із Півдня. Ці контакти були перервані епідемією бубонної чуми у XVI столітті, яка справила руйнівний ефект на північно-германські поселення регіону через відносну густоту їх населення та його проживання у межах міст та селищ.

Значна частина цих населених пунктів або вимерла, або була полишена, у той час як на Саамі бубонна чума не мала такого впливу через кочовий спосіб життя народу та низьку густоту населення серед народу Саамі, який не мав постійних поселень, будучи зайнятим здебільшого мисливством та збиральництвом. Полищення ж норвежцями прибережних селищ призвело до заселення їх у подальшому Саамі, з чого власне й почався традиційний розподіл Саамі на дві групи за традиційним промислом: Саамі рибалок та Саамі-оленярів [4, с. 242–244]. Рибальство у подальшому розповсюдилося на всі прибережні райони проживання Саамі. Саме у цей час відбулося одомашнення Саамі-мисливцями північних оленів, та їх досить швидка трансформація у Саамі-оленярів. Саамі-рибалки й донині ведуть осідлий спосіб життя, у той час як Саамі-оленярі практикують кочівництво.

До 18–19 століть ареал проживання Саамі поступово розширювався на південь, сягаючи гірських районів Південних Швеції та Норвегії, чому сприяв високий рівень адаптованості Саамі до умов арктичного клімату та незначну кількість шведських та норвезьких поселень регіону. Розселенню Саамі також сприяла вигідна торгівля із норвежцями та шведами, які на відміну від Саамі не могли здійснювати ефективного користування місцевими ресурсами через холодний клімат та залежність своїх поселень від підтримки та ресурсних надходжень із півдня Скандинавського півострова, де був сконцентрований основний масив тогочасного населення цих країн.

19 століття обумовило цілу низку проблем та поневірянь народу Саамі, унаслідок чого ареал його проживання скоротився. Із розвитком технологій та транспорту у Швеції та Норвегії, відбулося поширення державної влади на північні райони півострова, що неминуче призвело до зіткнень із Саамі. До кінця 19 століття уся територія традиційного проживання Саамі була поділена між Швецією, Норвегією та Росією. Значного удару по традиційній культурі Саамі завдала насильницька християнізація, яка була спрямована не лише проти традиційних релігійних вірувань Саамі, а й проти інших звичаєвих практик народу, які почали розглядатися як «язичницькі» та «примітивні» [5].

Уряди держав також сприяли переселенню своїх громадян на Північ з метою зміни етнічного складу населення, що врешті-решт призвело до того, що навіть у межах власних територій традиційного проживання Саамі стали меншістю. Промисловий розвиток регіону також призводив до зменшення кількості угідь, якими Саамі користувалися для оленярства. Промислове ж рибальство завдало значного удару по традиційному промислу Саамі-рибалок.

Запровадження обов'язкової базової шкільної освіти мало руйнівний ефект для мов Саамі, адже вони де-факто та де-юре були виключені із системи освіти, а нове шкільництво слугувало меті асиміляції народу та його подальшого зникнення. В усіх вищезгаданих державах не лише вивчення, а й спілкування мовою Саамі було заборонене, а школярам нав'язувалася думка про меншовартість мови та культури Саамі, внаслідок чого, значна кількість Саамі втратили свою самобутність та асимілювалися. Найбільше вищезгадана державна політика стосувалася Саамі центральної Фенноскандії, яка, маючи не настільки суворий клімат як північ регіону, із часом дедалі більше заселялася новоприбулими представниками титульних державотворчих етносів.

Перша половина 20 століття, які і попереднє 19, вкрай негативно вплинула на Саамі. Запровадження реального

контролю за державними кордонами, по-перше, унеможливило тісні зв'язки між Саамі, що опинилися в різних державах, а, по-друге, мало руйнівні наслідки для Саамі-оленьярів, які тепер не мали права перетину кордону для випасання стад оленів. Уряди держав запровадили практику примусового переселення північних Саамі, які розглядалися як «найпримітивніші» на південь, що призводило до існування в центральних Швеції та Норвегії двох окремих популяцій Саамі, які мали відмінні мови та особливості здійснення традиційних промислів, що нерідко виливалося у конфлікті між різними групами Саамі за пасовиська. На місця ж, із яких Саамі були виселені, прибували фермери-представники титульних етносів. У Норвегії, наприклад, 1913 року Парламентом було ухвалено низку актів про передачу колишніх земель Саамі норвезьким поселенцям. Право на оренду та придбання землі закріплювалося лише за особами, що володіли норвезькою мовою та мали норвезьку імена та прізвища. Паспортизація ж в усіх країнах здійснювалася з ігноруванням мов та культурних традицій Саамі, внаслідок чого й донині Саамі мають норвезькі, фінські, шведські та російські прізвища та імена.

Найбільше постраждали унаслідок несправедливих дій з боку держави ті Саамі, які опинилися на території СРСР. Хоча коренізація 1920-х років й дещо сприяла культурному розвитку місцевих Саамі, зокрема, стандартизації двох місцевих мов, вона була брутально перервана колективізацією та сталінськими репресіями. У 1930–1932 роках було створено 29 оленьярських колгоспів, у межах яких лише невелика частка пасовиськ була передана Саамі. 1937 років працівниками НКВС було заарештовано та розстріляно 68 лідерів спільнот Саамі, а у 1938 році автономні райони Саамі було ліквідовано наряду із національними школами Саамі. Правопис мови Кілдін Саамі від 1933 року, який послуговувався латинським письмом, 1937 року був скасований, а на його заміну було запроваджено новий кириличний правопис, що дотепер створює величезну прірву між Саамі, які проживають на території росії, на іншими представниками народу. російські Саамі, опинились, таким чином, у справжній ізоляції, не володіючи, ані англійською, ані норвезькою, шведською чи фінською мовами, у той же час, не будучи здатними навіть читати тексти іншими мовами Саамі, адже ті базуються на латиничному правописі.

На території ж Швеції та Норвегії, на початку 20 століття особливої популярності набули різного роду евгенічні теорії та відповідні політичні рухи, що іноді призводили навіть до утворення так званих «наукових інститутів», які здійснювали відверто расистські дослідження та експедиції, «досліджуючи расовий тип» Саамі [6, ст. 64]. Нерідко подібні «дослідження» включали в себе примусовий збір антропометричних даних Саамі та навіть руйнування традиційних місць поховань Саамі для «вивчення фенотипу» та скелетованими рештками.

Значним випробуванням для Саамі стала й Друга світова війна, яка тричі прокотилася традиційними землями проживання народу: радянсько-фінська війна 1939–1940 року, фінський наступ 1941–1942 років та відступ німецьких військ 1944–1945 року. Особливо руйнівним став останній етап війни, адже німецькі війська практикувати тактику випаленої землі, знищуючи усі будівлі та інфраструктуру, включно із гоахта (традиційні помешкання) Саамі. Також період німецької окупації супроводжувався примушуванням Саамі до праці на користь Рейху, зокрема, під час прокладання залізничних шляхів на північ Норвегії для швидкого перекидання військ Вермахту. Саамі були залучені як до праці у шахтах з видобутку залізної руди, так і у власне будівництві залізниці. Досить часто Саамі використовувалися німцями у якості провідників місцевості, яку вони добре знали. Загалом, у Другій світовій війні, Саамі спіткала невтішна доля

інших бездержавних, розділених та поневолених народів: фінські Саамі, будучи призваними до лав фінської армії, використовуючи ресурси, видобуті норвезькими Саамі, були змушені воювати проти радянських Саамі, які були мобілізовані до лав РСЧА. Порівняний спокій у буремні воєнні часи мали лише шведські Саамі.

Повоєнні роки супроводжувалися певною відлигою у ставленні до Саамі у країнах Фенноскандії. Наприклад, 1946 року у Норвегії вперше було розпочали трансляцію новин на національному радіо мовою Саамі. Також для спрощення освітнього процесу для дітей Саамі було запроваджено базовий курс писемності мовою Саамі у школах, які проте все одно мали на меті саме полегшити перехід на національну мову у рамках шкільництва.

31 серпня 1953 року у селищі Йоккмокк на Півночі Швеції було проведено першу міжнародну Конференцію Саамі, яка відтоді регулярно збирається кожні 3–5 років для вирішення важливих для народу питань. Під час другої Конференції 1956 року у місті Карасйок у Норвегії було створено Раду Саамі – міжнародне об'єднання організації Саамі, до якої у подальшому увійшли Парламенти Саамі. Під час 13 міжнародної Конференції Саамі було остаточно затверджено національну символіку народу.

15 серпня 1986 року у результаті конкурсного відбору, переміг проект прапора норвезької Саамі художниці Астрід Бол, створений за мотивами поеми «Сини Сонця» авторства шведського Саамі поета Андерса Ф'еллнера. Стяг символізує традиційний шаманський барабан, половинки якого, у свою чергу позначають сонце (Червона) та Місяць (синя). В той же час було затверджено офіційний гімн Саамі. Ним стала «Пісня Народу Саамі», яку написав та 1 квітня 1906 року опублікував видатний норвезький політик Ісак Саба, який свого часу став першим Саамі, обраним до Стортингу (Парламенту Норвегії). 1992 року під час 15 міжнародної Конференції Саамі у Гельсінкі було затверджено музику до гімну Саамі, укладену норвезьким Саамі композитором Арне Серлі. Наразі «Пісня Народу Саамі» перекладена усіма мовами Саамі, кожна з версій вважається офіційною. Під час цієї ж Конференції було затверджено Національний День Саамі. Дане свято відзначається щорічно 6 лютого на честь роковин першого міжнародного зібрання представників народу, що мало місце 6–9 лютого 1917 року у місті Тронгейм у Норвегії, об'єднавши представників Саамі Швеції та Норвегії та увійшовши в історію під назвою Асамблеї / Зібрання Саамі 1917 року. 1993 року Швеція, Норвегія та Фінляндія визнали Національний День Саамі державним святом.

Законодавчим підґрунтям національної політики щодо Саамі Фінляндії, Швеції та Норвегії є як міжнародне так і національне право [7, ст. 7]. Ратифікація міжнародних нормативно-правових актів, проте, не означає автоматичної реалізації усіх положень таких документів, оскільки досить часто така реалізація потребує тривалої та злогодженої законотворчої роботи для конкретизації окремих положень, зокрема підготовки низки як нормативно-правових, так і підзаконних актів різного рівня.

Міжнародне право в цій сфері перш за все складається із Міжнародного пакту про громадянські та політичні права Організації Об'єднаних Націй від 1966 року, ратифікованого усіма трьома країнами, та Конвенції № 169 щодо корінних та племенних народів Міжнародної організації праці від 1989 року, що ратифікована Норвегією [8, ст. 200].

Стаття 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначає, що: «У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою». ООН також було визначено, що визначення культури, яке

міститься у статті, також складає матеріальну основу культури Саамі. Саме таке тлумачення і застосовується національними державами нині.

Конвенція МОП № 169 в основному регулює питання, безпосередньо пов'язані із земельними правами Саамі. У статтях 14, 15, 6 і 8 документа містяться норми, що зобов'язують держави узгоджувати із корінними народами проблеми, що цих народів безпосередньо стосуються, та враховувати традиції та звичаї корінних народів при прийнятті національного законодавства [9]. Конвенція також містить статті щодо права на професійну підготовку, працевлаштування, охорону здоров'я та освіти представників таких груп.

Забезпечення прав Саамі як корінного народу відображено у низці нормативно-правових актів держав Фенноскандії. У Фінляндії правовий статус народу Саамі відображено у Конституції, зокрема згідно статті 17 Саамі визнаються корінним народом Фінляндії, а, згідно статті 121 у межах законодавства наділені правом на мовну культурну автономію на землях свого традиційного проживання [10]. 1995 року у Фінляндії було прийнято Закон «Про парламент Саамі», що детально регулює процес реалізації народом свого права на самовизначення [11]. У Норвегії Закон «Про Саамі» було прийнято 1987 року, після чого положення про охорону, захист та розвиток мови, культури та традиційного способу життя Саамі було інкорпоровано до Конституції Норвегії [12; 13]. У Швеції Закон «Про парламент Саамі» було прийнято 1992 року, Конституція ж Швеції досі не містить жодних згадок про Саамі як корінний народ держави, проте Саамі все ж таки належить охорона і захист як меншині згідно положень даного нормативно-правового акту.

У той же час, у усіх трьох країнах Фенноскандії мова Саамі має офіційний статус та використовується поряд із національними мовами у місцях традиційного проживання Саамі. У рф же дана мова лише включена до списку мов корінних та малочисельних народів, не маючи офіційного статусу як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

Особливістю представництва Саамі у сфері здійснення ними права на самовизначення є створення окремих представницьких органів – парламентів Саамі, які 2000 року навіть утворили наднаціональне об'єднання – Раду Парламентів Саамі, до якої входять Парламент Саамі Фінляндії, Парламент Саамі Фінляндії та Парламент Саамі Швеції. Правовий статус та повноваження Парламентів Саамі у трьох країнах, попри високий рівень подібності, все ж таки різняться.

У Фінляндії Парламент Саамі розглядається як окремий представницький орган, що не входить до жодної з гілок влади. До складу органу входить 21 представник та 4 депутати, очолюється він Головою, який має двох заступників. Із кожної адміністративно-територіальної одиниці держави, розташованої в межах історичної батьківщини Саамі, обирається щонайменше 3 представники та 1 депутат. Вибори до Парламенту Саамі Фінляндії відбуваються кожні 4 роки, уся територія Фінляндії складає єдиний виборчий округ. Кандидати, беручи участь у виборах не представляють політичні партії, висування кандидатури відбувається шляхом пропозиції особи трьома іншими представниками народу. Ці вибори відбуваються окремо від виборів до Парламенту Фінляндії, не будучи із ними пов'язані. Право на участь у виборах, до Парламенту Саамі Фінляндії мають лише Саамі-громадяни Фінляндії.

У Норвегії Парламент Саамі має дещо складнішу організацію, також будучи окремим представницьким органом, не включеним до традиційних гілок влади. Територія традиційного проживання Саамі Норвегії ділиться на 13 виборчих округів, на яких обирається 41 кандидат. Вибори до Парламентів Саамі відбуваються кожні 4 роки одночасно із виборами до Парламенту Норвегії. Канди-

дати можуть обиратися за списками норвезьких організацій Саамі, норвезьких політичних партій, а також за місцевими списками [6]. Участь у виборах в якості виборця до Парламенту Саамі Норвегії не виключає участі цього ж виборця у виборах до Парламенту Норвегії. Очолюється Парламент Саамі Норвегії Президентом та Виконавчою Радою, що представляє пленарну більшість. Подібна виборча система забезпечує високий рівень залученості Саамі до політичного життя, адже політичні партії Норвегії зацікавлені також у результатах виборів до Парламенту Саамі та формують у своєму складі окремі списки кандидатів та підрозділи, відповідальні за політику щодо Саамі.

Парламент Саамі Швеції, на відміну від двох вищезгаданих органів, включено до системи виконавчої влади країни. До складу Парламенту входить 31 представник, вибори проводяться кожні 4 роки у рамках єдиного загальнодержавного виборчого округу, що охоплює усі території традиційного проживання Саамі у Швеції. Для участі у виборах до Парламенту Саамі Швеції утворюються окремі політичні партії Саамі. Голова Парламенту Саамі Швеції призначається на посаду урядом країни за пропозицією Парламенту Саамі. Також у межах Парламенту Саамі Швеції обирається правління, відповідальне за діяльність органу у складі 7 представників та 7 депутатів. Таким чином, у Швеції Парламент Саамі має подвійну правову природу, будучи, з одного боку, виборним представницьким органом, з іншого ж боку, складовою виконавчої влади держави.

Враховуючи той факт, що Саамі є одним народом, розділеним державними кордонами, групою експертів, призначених урядами країн Фенноскандії, у 2005 році було підготовано проект Нордичної Конвенції Саамі. Конвенція складається із 51 статті, що розподілені на 7 глав, та покликана забезпечувати реалізацію прав Саамі у сфері мови, культури, медіа, освіти, досліджень, користування земельними та водними ресурсами, традиційних промислів (передусім оленярства та рибальства) та зносин Саамі із державними інституціями на державному, регіональному та місцевому рівнях [14]. Основним завданням Конвенції є мінімізація впливу державних кордонів на Саамі як корінний народ. Наразі Конвенція досі перебуває на розгляді у національних парламентах відповідних держав. Дія Конвенції, у разі її ухвалення поширюватиметься на три вищезгадані держави, участь рф у ній не планується через цілеспрямовану та послідовну політику щодо асиміляції корінних народів та ігнорування їх права на самовизначення та розвиток.

Агресивна війна росії щодо України призвела, окрім іншого, до і без цього вкрай невтішного становища російських Саамі. На початку березня 2022 року Асоціація Кольських Саамі приєдналася до заяви російської асоціації корінних народів півночі (Raipon), у якій висловлювалася підтримка «миротворчі ініціативи» росії в Україні. Міжнародний Комітет Корінних Народів росії, який наразі діє у вигнанні рішуче засудив дану заяву, у відповідь на що був звинувачений у «меркантильних інтересах». Внаслідок вищезазначеного, 10 квітня 2022 року керівництвом Ради Саамі було ухвалено рішення щодо припинення будь-якої співпраці із усіма організаціями Саамі росії, про що повідомила Президентка Ради Саамі Крістіна Генріксен.

Таким чином, 2 000 Саамі росії опинилися у заручниках тоталітарної й агресивної держави по інший бік нового «Залізного Занавісу», про що заявив норвезький історик-Саамі Міккел Берг-Нордлі. Безперечно позитивним є лише той факт, що переважна більшість лідерів та представників Саамі російської федерації, відкрито підтримали Україну, попри атмосферу постійного тиску та загрозу кримінального переслідування із позбавленням волі на термін до 15 років.

Попри усі виклики минулого, Саамі Фенноскандії, з іншого боку, станом на сьогодні мають вкрай ефективну

систему реалізації низки своїх прав: від права на користування ресурсами місць свого традиційного проживання до права на самовизначення [15, ст. 11]. Особливості діяльності окремих представницьких органів – Парламентів Саамі є зразком прямої чи безпосередньої моделі представництва корінних народів і може слугувати вкрай позитивним прикладом для інших країн, на території яких

проживають корінні народи. Зокрема, даний досвід може стати потужним дороговказом для України в аспекті забезпечення прав корінних народів України: кримських татар, караїмів та кримчаків та законодавчого врегулювання особливостей діяльності представницьких органів кримськотатарського народу: Меджлису Кримськотатарського Народу та Курултаю Кримськотатарського Народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний веб-ресурс Швеції, 2015, електронний режим доступу: <https://sweden.se/life/people/sami-in-sweden>
2. Johan Eriksson (1997): *Partition and Redemption, A Machiavellian Analysis of Sami and Basque Patriotism*, Umeå University, Sweden
3. Перепис населення України (2001), електронний режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=75&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20&n_page=4
4. Przemysław Urbańczyk (1992). *Medieval Arctic Norway*. Institute of the History of Material Culture, Polish Academy of Sciences. Warsaw: Semper. ISBN 9788390021300.
5. Andrea Kuiper. *Christianity and the Emerging Nation States*. University of Texas, електронний режим доступу: <https://www.laits.utexas.edu/sami/diehtu/siida/christian/nationstate.htm>
6. Jukka Nyysönen (2007). "Everybody recognized that we were not white". *Sami identity politics in Finland, 1945–1990* (PhD thesis). University of Tromsø. hdl:10037/1147.
7. Eva Josefsen: *The Saami and the National Parliaments, Channels of Political Influence* : GÁLDU GÁLA, *Journal of Indigenous Peoples Rights* № 2, 2004, p. 27.
8. Eva Josefsen & Eli Skogerbø: *Indigenous political communication in the Nordic countries* : Chapter in book, part of the anthology of Eli Skogerbø et.al. (Red.): *Power, Communication, and Politics in the Nordic Countries*. Nordicom, 2021.
9. *Indigenous and Tribal Peoples Convention*, International Labour Organization, 1989 (№ 169).
10. *Constitution of Finland*, 11 June 1999, 731/1999, amendments up to 817/2018 included.
11. *Act on the Sámi Parliament* (974/1995; amendments up to 1026/2003 included, laki saamelaiskäräjistä).
12. *The Sámi Act*, Act of 12 June 1987 № 56 concerning the Sameting (the Sami parliament) and other Sami legal matters (the Sami Act).
13. *Constitution of the Kingdom of Norway as amended in 2018* [Norway], 17 May 1814.
14. *Nordic Saami Convention*, 2005, електронний режим доступу: <https://www.sametinget.se/105173>
15. Ulrike Barten: *What's In a Name? Peoples, Minorities, Indigenous Peoples, Tribal Groups and Nations* : *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* Vol 14, № 1, 2015, 1–25.